

РЕЦЕНЗІЇ, ОГЛЯДИ

М. Гетьманчук, Н. Гайворонюк

ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

© Гетьманчук М., Гайворонюк Н., 2009

Рецензія на монографію

Чувардинського О.Г. «Громадянське суспільство в Україні: становлення, функціонування, перспективи розвитку». – Київ–Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2006. – 276 с.

Перспектива розвитку громадянського суспільства в Україні в останні роки викликає чималий інтерес та наукові дискусії. Це обумовлено зростаючим впливом громадянського суспільства на структуру державної влади. «Помаранчева революція» в Україні, «революція троянд» в Грузії, політичні конфлікти в Киргизстані 2005 р., між опозицією та владою в Азербайджані під час парламентських виборів мають спільну соціально-політичну основу – несприйняття народом існуючого політичного режиму, який ігнорує права людини й не забезпечує умови демократичного розвитку. У цьому контексті дослідження проблем громадянського суспільства є надзвичайно актуальним для практики його розбудови як в Україні, так і в країнах пострадянського простору, а також є змістовним доповненням до сучасної наукової літератури, що розглядає цю важливу тему у політичній науці.

Монографія Чувардинського О.Г. ґрунтується на солідній джерельній базі (314 позицій), яка включає вітчизняні та зарубіжні дослідження з проблем громадянського суспільства. Разом з тим автор акцентує увагу на так званих «білих плямах», що потребують подальшого якнайшвидшого теоретичного освоєння проблеми, а саме – визначення сутності і змісту головного й опорного поняття – «громадянське суспільство» та історичної генези його змісту у філософських вченнях минулого; історичних, соціально-економічних, політичних та соціокультурних передумов становлення громадянського суспільства в Україні та його структури у період соціальних трансформацій. Глибоке розкриття зазначених аспектів проблеми дає змогу із впевненістю стверджувати, що монографія Чувардинського О.Г. є самостійним науковим дослідженням.

Заслуговує на увагу струнка й логічно вибудована структура монографічного дослідження. В її основі – ідея послідовного і поетапного вивчення становлення, функціонування і перспектив розвитку громадянського суспільства в Україні, яка спирається на узагальнення автором витоків громадянського суспільства під кутом історичного розвитку людства, починаючи від античності і включаючи сьогодення. При цьому значну роль відіграє глибоке засвоєння автором сучасних наукових здобутків з цієї проблеми у різних галузях гуманітарного знання (історії, філософії, політології, праві, соціології, культурології тощо).

Монографія складається зі вступу, восьми розділів, загальних висновків і включає в себе бібліографічну базу. Перший розділ присвячений соціально-філософським засадам дослідження громадянського суспільства (с. 9–37). Автором дається загальний огляд зарубіжної і вітчизняної літератури, аналізуються різноманітні підходи до проблеми громадянського суспільства у політико-правовій думці. Зокрема, розглядається ідея полісу Арістотеля, «цивілізованого суспільства» Цицерона, природного права (Макіавеллі, Гоббса, Локка, Руссо, Канта, Гегеля), погляди на громадянське суспільство Гегеля. На основі подальшого аналізу сучасної наукової літератури автор, вдаючись до критичного осмислення досвіду попередників, розкриває зміст дискусії щодо адекватного підходу до висвітлення проблеми громадянського суспільства у зарубіжній і вітчизняній літературі. Відштовхуючись від принципу «толерантності і взаємодоповнюваності різних методологій і підходів», він формулює основну проблему громадянського суспільства як проблему співвідношення «суверен-держави» із «суверен-народом».

Наступні другий і третій розділи монографії досліджують історичні та соціально-економічні, політичні та соціокультурні передумови становлення громадянського суспільства в Україні. У другому розділі монографії «Історичні передумови становлення громадянського суспільства в Україні» (с. 37–72) основна увага звертається на особливості утвердження демократії в історичному поступі України. Наголошується на тому, що громадянська свідомість українців обумовлена їх волелюбністю, повагою до людської гідності, прагненням до активної політичної творчості у контексті прогресу європейської цивілізації. Розкриваючи історичний контекст становлення ідеї громадянського суспільства, автор аналізує погляди відомих вітчизняних учених та політичних діячів В. Антоновича, М. Драгоманова, С. Подолинського,

М. Грушевського, В. Винниченка, М. Міхновського, В. Липинського, Д. Донцова, показує роль і значення діяльності шістдесятників та дисидентів у радянський період. Необхідно зазначити, що в цій частині автором чимало зроблено для популяризації та поширення серед молоді ідей демократії та патріотизму, в чому вбачається патріотично-виховне значення дослідження, адже вивчення особистісного потенціалу української нації, громадянського досвіду літераторів, політиків, пересічних українців є особливо потрібним в умовах кризи духовності, яку переживає сучасна українська спільнота.

У третьому розділі (с. 72–99) висвітлюються вузлові проблеми становлення громадянського суспільства в економічній сфері (через аналіз етапів становлення і розвитку ринкових відносин в Україні), політичній сфері (через аналіз динаміки розвитку політичної системи), а також соціокультурній сфері (насамперед в контексті плюралізму, толерантності, демократії тощо).

У четвертому розділі монографії, на нашу думку, на основі узагальнення сучасних наукових підходів вдало обґрунтовується структура громадянського суспільства (с. 99–127). Можна погодитись із твердженням автора про те, що основними його елементами є: людина як головний суб'єкт громадянського суспільства в усій повноті її громадянських прав та обов'язків; політичні партії та громадянські об'єднання; недержавні засоби масової інформації.

У монографії глибоко розкривається питання про роль держави у політичній системі сучасного суспільства, виділені основні функції держави, показана її роль у досягненні політичної стабільності (про це йдеться у п'ятому розділі «Громадянське суспільство і держава: проблеми функціонування»). Важливо, що в контексті обраної методології, автором переконливо висловлюється думка про соціальне партнерство держави і громадянського суспільства, розкривається суть їх повноважень в регулюванні різних сфер суспільного життя, а також у подоланні негативних соціальних явищ [127–156].

Значна увага у монографії приділена політичній, морально-виховній і просвітницькій ролі громадянського суспільства. Цю проблему розглядає шостий розділ монографії «Політична, морально-виховна і просвітницька функції громадянського суспільства» [156–185]. У ньому автор особливу увагу приділяє питанню ролі партій та партійних інтересів у сучасній політичній системі, аналізуючи і розкриваючи характер їх взаємодії, виявленню причин конфліктів політичних інтересів та їх характеру. Крім того, показано роль політичної культури і громадянської освіти. Варто відзначити й вагомий просвітницький та виховний потенціал монографічного дослідження, особливо в частині аналізу ролі недержавних громадських організацій та їх участі в розбудові громадянського суспільства в Україні.

У сьомому розділі розглядається громадянське суспільство в Україні у системі міжнародних відносин (с. 185–213). При цьому автор відштовхується від ідеї демократизації міжнародних відносин як об'єктивної закономірності суспільного поступу. Детально розкриваючи поняття народної дипломатії як участі народу у вирішенні проблем міжнародного співробітництва, він аналізує участь громадян в антивоєнних масових рухах, екологічних діях, маніфестаціях, форумах, неофіційних зустрічах громадських лідерів тощо. У розділі показано роль загальнолюдських цінностей як духовних підвалин народної демократії, їх вплив на процес формування політичної культури українського народу як умови ефективного функціонування народної демократії.

Восьмий розділ «Прогнозування розвитку громадянського суспільства в Україні у період соціальних трансформацій» (с. 213–255) присвячено обґрунтуванню висновку про те, що роль громадянського суспільства у майбутньому посилюватиметься через подальшу передачу державних функцій громадським організаціям і об'єднанням. Чинниками цього процесу визначаються міждержавні домовленості, об'єднання держав, міжнародні організації, народна дипломатія тощо. Процеси розбудови громадянського суспільства в Україні, а з цим твердженням автора можна безумовно погодитися, безпосередньо пов'язані з курсом нашої держави на європейську інтеграцію, а тому ефективне функціонування громадянського суспільства можна розглядати як показник і головну умову входження України до Європейського Союзу.

Підсумовують роботу добре обґрунтовані висновки, які, на нашу думку, не викликають заперечень. Усі найважливіші положення монографії чітко задокументовані, мають вказівки на конкретні джерела. Дослідження написане гарною літературною мовою, має логічний і послідовний стиль викладу матеріалу і може бути рекомендоване науковцям, викладачам, державним службовцям, політичним і громадським діячам, молоді, студентам, усім, хто не байдужий до сьогодення і майбутнього України.